

УДК [94 (477.82): 321] “1944

Бортніков Валерій

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Луцьк, Україна

**ПОВОЄННА РОЗБУДОВА ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
(друга половина 1940-х рр.)**

Стаття присвячена історії розбудови Волинської області з 1944 р. – часу визволення краю від німецько-фашистських загарбників – до

початку 1950-х рр. Досліджено головні напрями діяльності органів державної влади та управління щодо ліквідації наслідків війни, відновлення промисловості та сільського господарства, створення інфраструктури краю, пошук джерел фінансування, розв'язання гострих соціальних проблем: забезпечення продуктами харчування, житлом, налагодження системи охорони здоров'я тощо.

Ключові слова: Волинська область, наслідки війни, промисловість, сільське господарство, органи державної влади, місцеве самоврядування

Війна завдала великої шкоди господарству області. Були зруйновані тисячі житлових будинків, багато підприємств та установ, суттєво постраждала соціально-гуманітарна сфера, транспортна інфраструктура краю. Великих збитків було завдано сільському господарству. Війна забрала життя тисяч волинян, які загинули на фронтах, у боротьбі із німецько-фашистськими загарбниками в тилу ворога та у німецькій неволі. Багато втрат було серед мирного населення, яке стало жертвою тоталітарного режиму. Йдеться про братовбивчі конфлікти на тлі ідейного протистояння, депортації та мобілізації.

В області були зруйновані всі промислові підприємства, 39 залізничних станцій, близько 600 км залізничної колії, велику кількість житлових будинків. Окупанти зруйнували 30 машинно-тракторних станцій, 378 колгоспів, забрали у колгоспах і селян понад 300 тис. голів великої рогатої худоби, 80 тис. коней, спалили 422 населених пункти, сотні шкіл, медичних та культосвітніх закладів [1, с. 101]. Деякі районні центри так постраждали, що навіть виникли проблеми із розміщенням райкомів та райвиконкомів.

Після звільнення краю від ворога перед керівництвом області постала маса питань, які потребували негайного вирішення. Як видно з попереднього документа, одним з них була проблема відбудови житлового фонду та інфраструктури краю. Вже за 1945 р. зусиллями влади та за допомогою місцевого населення в районах області було відбудовано 6556 селянських хат, 5226 господарських будівель, 124 школи, 16 лікарень та ін. [2, арк. 11–15].

Війна не лише завдала великих збитків, а й продовжувала загрозувати життю людей через вибухонебезпечні предмети, які у великій кількості залишалися по місцях бойових дій. Підлягала розмінуванню площа у 9951 кв. км. Однак одним з болючих питань того часу було забезпечення населення продуктами харчування. Саме тому наприкінці листопада 1944 р. виконком обласної ради разом з бюро

обкому КП(б)У приймають постанову «Про створення власної продовольчої бази і установ Волинської області», в якій, зокрема, йшлося про те, що централізовані фонди не забезпечують потреб області, а місцеві продовольчі ресурси не використовуються належним чином, тому «основна маса робітників та службовців постачається незадовільно». Відповідно до рішення органів влади був затверджений план організації додаткових сільських господарств при райспоживспілках, установах і підприємствах області.

Проблема, з якою стикається кожна влада, це пошук фінансових джерел, для вирішення завдань життєзабезпечення регіону. Поряд з централізованим державним фінансуванням органи влади поповнювали місцевий бюджет за рахунок надходжень від суб'єктів господарювання, а також системи податків, штрафів тощо. Наприклад, виконком Луцької міської ради прийняв постанову, що зобов'язувала всіх власників велосипедів зареєструвати їх до 20 червня 1944 р. За реєстрацію веломашин з власника стягувався податок у 15 руб. на користь місцевого бюджету. Після відповідного оформлення видавався номер. Винні у порушенні цієї постанови притягувалися до відповідальності – штрафу у 100 руб.

Аналогічний штраф передбачався й за несвоєчасну реєстрацію коней. Водночас за несвоєчасне реєстрування дитини передбачався штраф у чотири рази менший – 25 руб. Чимало було й інших видів штрафів та адміністративних стягнень.

Важливим джерелом поповнення державної скарбниці СРСР та місцевих бюджетів на той час була державна позика. Забезпечення її передплати жителями стало одним з пріоритетних напрямків роботи партійних та радянських органів. Як правило, всі передплати закінчувалися достроково і з перевиконанням, оскільки на їх здійснення були спрямовані великі зусилля.

У грудні 1944 р. виконком обласної ради приймає постанову «Про обов'язкову державну перевірку та таврування мір та вимірних приладів по Волинській області» у відповідності до якої заборонялося після 1 лютого застосовувати міри та вимірні прилади (ваги, гирі, міри обсягу, довжини та ін.) без тавра 1944/1945 рр.

В умовах тотального дефіциту товарів першої необхідності, будматеріалів, ліків та іншого, органи влади спрямовували зусилля на пошуки внутрішніх резервів. Тому не випадково у січні 1945 р. обласна рада на своїй сесії розглядає питання «Про розвиток місцевої та кооперативної промисловості та виготовлення речей широкого вжитку і продовольства з місцевої сировини» і «Про стан охорони здоров'я

трудящих в області та заходи по відновленню мережі медичних установ і ліквідації епідемічних захворювань».

Органи радянської влади поступово відновлювали контроль над різними сферами життєдіяльності краю, де відродженню промислових підприємств приділялася особлива увага. Особлива увага приділялася відновленню роботи МТС, організаційно-господарському зміцненню колгоспів. У галузі промисловості передбачалося побудувати в 1945 р. три нових швейних фабрики в містах Луцьку, Рівному, Тернополі. На заводі імені Хрущова в Луцьку планувалося розпочати виробництво сільськогосподарських машин – борін, соломорізок, віялок, і виготовлення запасних частин для ремонту сільськогосподарських машин, а також відкрити авторемонтну майстерню.

Важливим напрямом роботи органів влади на Волині у післявоєнний період була підготовка кадрів масових професій. Наприкінці лютого 1945 р., на виконання постанови СНК УРСР і ЦК КП(б)У «Про заходи щодо підготовки масових кадрів для західних областей України», бюро обкому партії і виконком обласної ради приймають відповідну постанову, згідно з якою планується підготовка значної кількості фахівців різних профілів та спеціальностей: бухгалтерів, плановиків, кадрів масових кваліфікацій для комунальних підприємств, інженерно-технічні кадри, водіїв, ковалів, бригадирів з видобування і сушки торфу та інше [3, арк., 139].

Одним з напрямів роботи місцевої влади було формування і організація роботи правоохоронних органів. В умовах гострого дефіциту кадрів зробити це було дуже складно. Про це свідчить той факт, що навіть у 1946 р. у більшості районів області були відсутні дільничні уповноважені міліції. Поповнювався штат відділків міліції в основному за рахунок військових, що звільнилися з лав Червоної армії.

Волинська область порівняно з промисловими регіонами дуже відставала у плані електрифікації, катастрофічно не вистачало їй транспортних засобів, тому виконавчий комітет обласної ради і бюро обкому КП(б)У 30 травня 1946 р. прийняли рішення, яким було затверджено будівництво вісім сільських електростанцій по Волинській області загальною потужністю 100 квт і три теплових електростанцій потужністю 45 квт [4, с. 188]. Наступним кроком у плані розвитку електрифікації області було рішення органів влади протягом 1948–1950 рр. збудувати та ввести в експлуатації вісім гідроелектростанцій потужністю 373 квт та десять теплових електростанцій потужністю 274 квт [5, арк. 137–144]. Тривали роботи з електрифікації колгоспів, МТС та інших господарських об'єктів.

Залишалася гострою проблема відновлення та розвитку промисловості області, збільшення виробництва будівельних матеріалів. Першого січня 1947 р. газета «Радянська Волинь» повідомляє про побудову в Луцьку плодоконсервного заводу потужністю 100 т повидла на рік. На рівні обласного комітету партії розглядається питання щодо реконструкції заводу ім. Хрущова Волинського облмісцепрому в Луцьку для виробництва газогенераторних двигунів потужністю 20–21 кінських сил [6, арк. 1–15]. В тому ж році вживаються заходи щодо прискореного будівництва і пуску першої черги прядильно-ткацької фабрики у смт. Рожище. 20 травня 1947 р. приймається рішення про створення на базі машинно-тракторної майстерні заводу «Рожищесільмаш». У січні 1948 р. виконком Луцької міської ради приймає рішення про організацію черепичного заводу в Луцьку з потужністю 300 000 шт. в рік. Також виконком зобов'язав ввести в експлуатацію першу чергу будівництва птахокомбінату до першого листопада 1948 р.

Наочне уявлення про структуру прибутків та видатків дає бюджет Луцької міської ради, який у 1948 р. включав такі надходження й витрати.

1. Податок з обороту	1147,0 тис. руб.
2. Комунальне і житлове господарство	808,0
3. Прибутковий податок з кооперації.....	120,0
4. Податок з нетоварних операцій	600,0
5. Прибутковий податок з населення.....	1989,9
6. Податок на нежонатих та малосімейних громадян СРСР	1600,0
.....	
7. Податок з будівель.....	374,0
8. Податок з кіно і видовищ	1150,0
9. Земельна рента	175,0
10. Державне мито.....	387,0
11. Разовий збір на базара.....	1500,0
12. Плата за послуги на базарах	180,0
13. Інші місцеві податки	10,0
14. Державна позика.....	2380,0
15. Патентний збір.....	50,0
16. Плата за навчання в старших класа.....	115,0
17. Відрахування від страхових платежів.....	80,0
18. Різні випадкові надходження.....	200,0
19. Надходження від податку держфондів.....	150,0
20. Лишки бюджетних коштів на 01.01. 1948 р....	2983,2
Всього.....	15 999,1 тис. руб.

По видатках:

1. Сільське господарство.....	157,0 тис. руб.
2. Торгівля (утримання базарів міста).....	494,1
3. Комунальне і житлове господарство.....	1661,0
4. Народна освіта.....	4142,2
5. Охорона здоров'я.....	7247,4
6. Заходи з фізкультури і спорту.....	80,0
7. Соціальне забезпечення.....	35,0
8. Пожарна охорона.....	729,5
9. Управління (міська рада та її відділи).....	939,7
10. Інші витрати.....	20,0
11. Решта коштів на 01.01.1949 р.....	493,2
Всього.....	15999,1 тис. руб. [7, арк. 58–59].

Однією з особливостей розвитку інфраструктури області у повоєнні роки була відсутність надійних шляхів сполучення між районами області. Дороги в основному перебували в жахливому стані, не вистачало мостів через річки, а наявні, часто були небезпечні для проїзду. Особливо це стосувалося поліських районів, де значні земельні площі були зайняті лісами, озерами та болотами.

Єдиним надійним видом транспорту за таких умов залишались вантажівка або трактор. Саме тому, у жовтні 1949 р. виконком обласної ради приймає рішення щодо відведення землі під посадкові площадки для літаків цивільної авіації у Берестечківському, Горохівському, Любешівському, Ратнівському та Шацькому районах. Зрозуміло, що ці аеродроми мали й воєнно-стратегічне значення.

У 1949 р. завдяки цілеспрямованим зусиллям влади валовий обсяг промислової продукції досяг довоєнного рівня, а у 1950 р. перевищив його вже на 32 %. Проте довоєнний рівень – це рівень, найнижчий серед усіх областей України – 50 % усієї промислової продукції припадало на промислові артілі, в яких об'єднувалися дрібні ремісники [8, с. 42].

Десята сесія Волинської обласної ради затвердила місцевий бюджет області на 1950 р. по доходах в сумі 251 227 тис. руб., по видатках – 251 227 тис. На потреби розвитку господарства було асигновано понад 21 млн руб. Особливо значні суми в бюджеті було передбачено на фінансування соціально-культурних заходів. На потреби народної освіти у 1950 р. планувалося витратити понад 138 млн руб., охорони здоров'я – понад 53, на соціальне забезпечення – понад 2 млн [9].

У січні 1951 р. обласна влада приймає рішення щодо заборони будівництва нових, відбудови й перебудови дерев'яних мостів і труб, що зіпсувалися, а починаючи з 1951 р. будувати тільки кам'яні, із цегли, залізобетонні, металеві.

У 1947–1948 рр. в області було здійснено геологорозвідувальні роботи Львівсько-Волинського вугільного басейну на предмет пошуку покладів кам'яного вугілля. Його запаси на території області виявилися дуже значними – 1,75 млрд т. Виходячи з цього, в січні 1948 р. ЦК ВКП (б) і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову «Про розвиток видобутку кам'яного вугілля в західних областях України». Трест «Західшахтобуд», що був створений у грудні 1949 р., розпочав будівництво шахт і допоміжних підприємств, під'їзних шляхів, житла та інших соціальних об'єктів.

Проблема, з вирішенням якої не можна було зволікати, була ліквідація дитячої безпритульності. Вже на своєму першому засіданні після звільнення обласного центру виконком Луцької міської ради у квітні 1944 р., поряд з іншими, розглядає питання «Про розміщення дитячого приймача-розподільника». Було прийняте рішення надати відділу боротьби з дитячою безпритульністю при обласному управлінні НКВС відповідного приміщення.

Свідченням існування великих проблем із забезпеченням населення продуктами харчування стало введення карткової системи на хліб. У грудні 1947 р. було проведено грошову реформу і карткову систему скасовано.

На 1948 р. державою на розбудову житлового і комунального господарства Луцька було відпущено 2 млн 810 тис. руб. Однак ця сума могла бути невикористаною (як це сталося у 1947 р.) через погану організацію робіт, браку будівельних матеріалів та інших причин. У травні 1949 р. відбулася сьома сесія Волинської обласної ради, де зроблено звіт про виконання місцевого бюджету області за 1948 р., прийнято бюджет на 1949 р., а також розглянуте питання про хід будівництва в колгоспах і селах області.

За планом в колгоспах області мало бути побудовано 11 000 житлових будинків, а фактично було збудовано лише 179. Такі темпи будівництва були визнані особливо нестерпними, якщо врахувати, що на той час в області 5902 сім'ї не мали власного житла, а 1757 – жили ще у землянках. Про незадовільний стан житлового будівництва говорить той факт, що навіть у 1951 р. велика кількість сімей не мала власного житла і мешкали в землянках. За інформацією сільськогосподарського відділу обкому КП(б)У, протягом чотирьох місяців 1951

р. в області було ліквідовано лише 28 землянок і ще залишалося 946 [10, арк. 122].

Велику увагу влада приділяла розвитку мережі лікувальних закладів області. Порівнюючи з 1946 р., у 1951 р. на охорону здоров'я планувалося витратити майже на 30 млн руб. більше. В області на той час було 89 лікарень, 480 фельдшерсько-акушерських пункти, 88 пологових будинків [Там само]. Про доволі скромний рівень технічного оснащення системи охорони здоров'я говорить той факт, що станція швидкої допомоги у Луцьку влітку 1951 р. мала лише дві спеціальні автомашини.

Отже, завдяки цілеспрямованим зусиллям центральної та місцевої влади, ентузіазму та мобілізації мас трудящих до початку 1950-х років вдалося не лише відновити зруйноване війною господарство, а й зробити певні кроки щодо його розвитку.

1. Нариси історії Волинської обласної партійної організації / Ред. кол. : Є. А. Поліванов (голова) та ін. 2-е вид., перероб і доп. – Л. : Каменяр, 1981. – 250 с.

2. Державний архів Волинської області (ДАВО). – Ф. Р-6, оп. 11, спр. 28, арк. 11–15.

3. ДАВО. – Ф. Р-6. – Оп. 11. – Спр. 14. – Арк. 139–160.

4. З інформації обкому КП(б)У Центральному Комітетові КП(б)У про розвиток сільської електрифікації від 6 червня 1946 року // Волинь радянська (1939–1965 рр.). Зб. Документів і матеріалів / Ред. Кол. : Н. Л. Алексеева (відп. Ред.), В. О. Замлинський, Л. М. Мінаєва. Ч. III. – Львів : Вид-во «Каменяр», 1971. – С. 188.

5. ДАВО. – Ф. Р-6. – Оп. 11. – Спр. 61. – Арк. 137–144.

6. ДАВО. – Ф. П-1, – Оп. 3. – Спр. 1414. – Арк. 1–15.

7. ДАВО. – Ф. Р-4. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 58–59.

8. Історія міст і сіл Української РСР. В двадцяти шести томах. Волинська область / Клімаш І. С. (голова редкол.), Алексеева Н. Л. (заст. Голов. Ред.), Вербівська А. І., Гайдай І. С. Та ін. – К.: Голов. Ред. Укр. Радянської енциклопедії АН УРСР, 1970. – 746 с.

9. Бюджет радянської Волині // Радянська Волинь. – 1950. – 28 липня.

10. ДАВО. – Ф. П-1. – Оп. 3. – Спр. 1595. – Арк. 122.

POST-WAR DEVELOPMENT OF THE VOLYN REGION (second half of the 1940s)

Bortnikov Valeriy

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

bortnikov.v@gmail.com

The article is devoted to the history of the development of the Volyn region from 1944 – the time of the region liberation from Nazi invaders - to the early 1950s. The main activities of public authorities and management to eliminate the effects of war, the restoration of industry and agriculture, the creation of infrastructure in the region, the

search for the sources of funding, the solution of acute social problems have been explored: provision of food, housing, establishment of a health care system, etc.

Keywords: Volyn region, effects of the war, industry, agriculture, public authorities, local self-government.